

משמעותו המשתנה של המונותאיזם בדת היהודית בשלהי העת העתיקה

רחל אליאור

במחזוריה הנצחיים, וברוח האלוהית הבוראת ומחייה אותה, הנעלמת מן העין ונודעת בלשון הקודש, בספרי קודש ובחוק כתוב :

המצווה הראשונה נוגעת לאלוהים וגורסת כי האלוהים כולל את כל הדברים וכי הוא כליל השלמות והאושר, העומד ברשות עצמו ועומד לרשות כולם, והוא ראשיתם, אמצעם וסופם של כל הדברים. הוא מתגלה במעשיו ובחסדיו, ומוכר הוא יותר מכל דבר, אלא שצורתו וגדולתו הן לדידנו חסרות פשר. הן כל חומר, ואם גם יקר הוא עד מאד, עלול להיות עלוב מדי לעיצוב דיוקנו, מה עוד שכל אמונות [המתיימרות] להעתיק את הווייתו הרוחנית אינה אומנות. כי אין אנו מסוגלים לראות ולחשוב על מישהו הדומה לו, ואין אנו יכולים לשער את מהות קדושתו. אנו [רק] רואים את מעשיו: אור, שמים, ארץ, שמש, מים, התרבות החי ותנובת הצומח. אלוהים יצר את כל אלה, לא בידיו, [...] אלא הכל נברא ברצונו היטב ומייד. שומה [על כן] לעובדו בשלמות המידות, כי זו הדרך הקדושה ביותר לעבודת אלהים. (שם, ספר שני, כ"ב 190-192; כשר, עמ' ס"ב)

אחרי שהמחבר ביאר את העובדה שמושג האל במקרא פירושו שכוח עליון אחד ויחיד ברא את העולם, מנהל אותו ושולט בו ואין כוח עליון זולתו, וייחודו נובע מכך שהוא שליט הן על כל התופעות שבטבע הניכרות במחזורי הבריאה הנצחיים, והן על חוקי המוסר המתייחסים לאדם ולחברה, המצויים במחזורי הקדושה הנצחיים, תיאר את החוקה היהודית כתיאוקרטיה [שלטון האל] ואת הקהילה היהודית ככפופה לרצון האל "כי רק בידי אלהים מסורים השררה והכוח" (שם, ט"ז 165; עמ' נ"ט). עוד הוסיף שהמחוקק האנושי נימק חוקה זו במוסריותה האלוהית או בקדושתה, החלה הן על הטבע והן על התרבות: "הוא שכנע את הכול לייחל אליו, שהרי הוא סיבת הטובות כולן" (שם, ט"ז 166). עוד הדגיש שמשם "הוכיח כי לימוד התורה הוא דבר נאה ביותר ונחוץ עד מאד. הוא ציווה [על כן] להאזין [לקריאת התורה] לא פעם אחת ולא שתיים, אף לא פעמים מספר, אלא ציווה לשבות מכל מלאכה בכל יום שביעי ולהיאסר יחד, כדי לשמוע את [דבריו] התורה וללומדה בדייקנות" (שם, י"ז 175; עמ' ס').

לפני אלפיים שנה, הגדיר יוסף בן מתתיהו, כוהן גולה שישב ברומא אחרי חורבן המקדש וכישלון המרד הגדול שהותיר את יהודה שבויה, מבוזה ומנוצחת, את מהות המונותאיזם בחיבור פולמוסי שנודע בשם 'נגד אפינו'. החיבור, המתעד פרקים חשובים בהיסטוריה של האנטישמיות בעת העתיקה, נכתב כנגד המקטרגים הרבים על היהודים ועל אמונתם באל אחד, מופשט, בורא שמים וארץ, נעדר ביטוי מוחשי מוגדר, שרצונו נגלה בחוק אלוהי, המצוי בכתבי קודש שנודעו מן השמים. בעולם הפוליתאיסטי של שלהי המאה הראשונה לספירה, בתרבות שהאמינה בפנתיאון אלים עשיר ומגוון, רובו המכריע של החיבור הרומאי לא הבין את מהות האמונה היהודית באל אחד בורא שמים וארץ שאין זולתו. איש מלבד היהודים לא הכיר בייחודה של דת זו, המעוגנת בתודעת מאמיניה בחוק כתוב ממקור אלוהי, הכורך בין הנעלם לנגלה ובין האלוהי להיסטורי, ולא הבין את מהות הסירוב להכיר באלוהים אחרים. יוסף בן מתתיהו שהתחנך ביהודה ובגליל על דברי הנביאים, שקבעו בלשון נחרצת שכל האלים, זולת ה', אין בהם ממש ומכאן שעבודת אלילים ביסודה חסרת טעם ונטולת ערך, ביאר את מהות הדת היהודית המיוסדת על אמונה באל אחד, בורא נעלם, מכונן חוק ומוסר, המעורב בהיסטוריה בכוח נצחיותו בת האלמוות, ושולט בטבע מכוח היותו בוראו, והסביר לקוראיו עובדי האלילים שוחרי היופי, שחיו ברומא, בתרבות שקדשה אלים רבים ושונים מרחבי הפנתיאון הפאגאני והעתיקה עליהם רוב פאר מוחשי, סמלי וטקסי, את משמעות האמונה התובעת ייחוד ובלעדיות באל עליון בורא שמים וארץ, אל אחד, מופשט ובלתי נראה: מכל מקום, [משה] הציג אותו כאל אחד ויחיד, בלתי נראה, בלתי נברא וכן אלמוות לנצח נצחים, נעלה על כל מושגי היופי, מה שנודע לנו רק בעצמת פועלו, על אף שהווייתו היא בלתי נתפשת בהכרה (נגד אפינו, ספר שני, ט"ז 167; מהדורת אריה כשר, ירושלים תשנ"ז, עמ' נ"ט).

המחבר מפקיע את האלוהי והנצחי ממושגי היופי האנושי ומגבולות העיצוב האסתטי ואומר דברים מעניינים על היחס בין המופשט המונותאיסטי האבסולוטי למוחש הפוליתאיסטי המוגבל בחומר. עוד הוא מעיר על גבולות הביטוי האמנותי ביחס לשגב האלוהי האין סופי המתבטא ביפעת הבריאה הנגלית לעין

יוסף בן מתתיהו, שהיה כוהן על פי מוצאו ועל פי חינוכו, עורך בדברים אלה סיכום תמציתי של תורת כוהנים בפרשת המועדות בספר ויקרא, המגדירה את קדושת הזמן התלויה במחזורי חירות ושביתה. תפישה זו, הייחודית למונותאיזם היהודי, קובעת בקצרה את מחזורי הזמן האלוהי המשבית המיועד להנצחת מחזורי החירות והצדק, הנשמרים בקריאה בציבור של כתיב הקודש במחזוריות שביעונית: "ששת ימים תעשה מלאכה ויום השביעי שבת שבתון מקרא קדש כל מלאכה לא תעשו שבת היא לה' בכל מושבותיכם: אלה מועדי ה' מקראי קודש אשר תקראו אותם במועד" (ויקרא כ"ג 3-4). בן מתתיהו מאיר את הזיקה העמוקה בין מחזורי הזמן האלוהי המקודש והמשבית המצויים משמים (שבת שבתון), לבין חובת הקריאה המחזורית בציבור של דבר אלוהים המקודש, הנערכת בידי בני האדם המקדשים את השבת (מקראי קדש). זיקה זו העומדת ביסוד הברית בין אל ואדם מיוסדת על שמירת השבת וקריאת התורה במחזוריים שביעוניים נצחיים.

כאשר תיאר יוסף בן מתתיהו את מקומו של החוק האלוהי הכתוב בספרי הקודש אצל היהודים הקוראים בו או מאזינים להקראתו מדי שבת, ביאר את הנאמנות הנצחית למחוקק האלוהי, לחוק הכתוב, לדבר האל הנשמע ובלתי נראה, לחובת הלימוד המחזורית ולקדושת הספרים, המאפיינים את המונותאיזם היהודי בצורתו האידיאלית:

כי טבעי הוא ליהודים כולם מיום היוולדם להתייחס אל הספרים כמו אל מצוות האל, לשמור להם אמונים, ואף למות למענם ברצון, אם יש צורך בכך (נגד אפיון, ספר ראשון, ח' 42; שם, עמ' כ')

בהאמינו כי התורה נתנה לנו מלכתחילה על פי רצון אלוהים, נהיה חסרי אמונה אם לא נשמור אותה. וכי [באמת] ניתן לשנות בה דבר?...וכי ניתן לשנות את המערכת הכוללת של החוקה? וכי עשויה להיות חוקה טובה יותר או צודקת יותר מאשר זו העושה את אלוהים לשליט הכול? (שם, כ"א 185-184)

'נגד אפיון' נכתב כאמור אחרי חורבן המקדש וכישלון מרד היהודים נגד הרומאים, שהונע מטעמים דתיים והסתיים במפלה צורבת, שנתפסה בעיני הרומאים בין השאר כניצחון הפוליתאיזם על המונותאיזם, הפוגע בכבוד האלים מעצם טענתו שיש רק אל אחד ויחיד שאין זולתו, והותירה את היהודים המובסים והגולים מבוזים ומושפלים בעיני העולם הרומי. על כן יוסף בן מתתיהו הכותב ברומא מצייר ציור אידיאלי תמציתי של יסודות המונותאיזם שאינו כולל את ריבוי פניו של האל המקראי ואף לא את חילוקי הדעות שרווחו בקרב מאמיניו, ולא את תוכחות הנביאים בדבר הפער בין הרצוי למצוי או את קוצר היד, השכול והכישלון שנגלו לא פעם בעולם המעשה. למרות הנסיבות הפולמוסיות והאפולוגטיות הבאות לסנגר על רעיון מותקף ובלתי

קביל שאוחזים בו בני אומה מובסת, אין ספק שבן מתתיהו מטיב לעמוד על יסודות המונותאיזם המקראי הדיאלקטי: אלה כוללים אמונה באל אחד בורא שמים וארץ, שמהותו מאחדת הפכים שכן הוא בלתי נראה אך מהותו נגלית בנצחיות הבריאה על מחזוריה הנראים לעין והנשמעים לאוזן. האל הוא כל יכול, נצחי ועל היסטורי, בורא המצוי בבריאה ומעבר לה, אך הוא זה הנתפס כמכונן ההיסטוריה, הנתחמת בגבולות הזמן במעגלים נצחיים של ספרים, בריתות, מחזורי שביתה, מצוות וחוק. הדיון הפולמוסי איננו כולל את ריבוי הפנים של האל המקראי המתואר כאב רחום וחונן לבניו בדימוי "כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף", (דברים ל"ב 11), אך גם מתואר כנוקם ונוטר, המתאר עצמו כהתגלמות האלימות מעוררת האימה ביחס לאויביו: "אשיב נקם לצרי ולמשנאי אשלם: אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר מדם חלל ושביה מראש פרעות אויב" (דברים ל"ב 41-42)

האל הנעלה מהשגה נתפס כנותן חוק נצחי כתוב, המכונן צדק חברתי, חוק שתוקפו נצחי ושמירתו מותנית במחזורי השבתה שביעוניים המחייבים את כל העדה לשבות במחזוריים מקודשים, ומזכים את כל העדה ב'מועדי דרו' המאפשרים את הקראת דבר האל בציבור במקצב מחזורי נצחי קבוע. ולהפך, הבטחת הסדר המקודש של הקהילה שחיייה מושתתים על צדק חברתי, סדר שהיה תלוי ביציבות החוק הנצחי שנשמע משמים, הותנתה בהוראה שאין לשנות את הציווי האלוהי ואין להשיבו בשל מקורו השמימי. הרעיון שמשה רבנו קיבל את התורה כולה מפי אלוהים נמנה על עיקרי האמונה היהודית (רמב"ם, הלכות תשובה, ג' ח') שכן התורה היא אשר בה מתגלה האלוהים לאדם ובה הוא מוצג כאלוהי האמת הצדק והמשפט. חוקי התורה המשקפים בחלקם המכריע צדק, יושר, חכמה, תבונה, אהבת החסד, ורצון להיטיב, מוגדרים כ"חוקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת" (דברים ד' 8). ההנחה המסורתית היא שהכישלון לדבוק בשמירת התורה משמים ובאידיאל האלוהי הכתוב הוא שגורם למפלות החוזרות ונשנות בהיסטוריה של העם היהודי, אולם דבקות בו טומנת בחובה סיכוי והבטחה לגאולה או לשיקום ההריסות ולתחייה מחודשת.

ממגילות מדבר יהודה שנכתבו מאות ספורות לפני זמנו של יוסף בן מתתיהו בידי הכוהנים לבית צדוק, ונגזמו בזמן הסמוך לחורבן בית שני, בשעה של פולמוס ומחלוקת, עד שנגלו באקראי בקומראן לחופי ים המלח בשנת 1947, למדנו את החשיבות המכרעת שיוחסה למחזורי הזמן האלוהי הנצחי והמשבית, המגלם את מחזורי החירות הדעת והצדק המצויים בתשתית המונותאיזם המקראי והרחבותיו בספרות הכוהנית. האל העל זמני והאין סופי, המוגדר כאמור לעיל "כאל אחד ויחיד, בלתי נראה, בלתי נברא ובן אלמוות לנצח נצחים", המצווה משמים על מחזוריות ההשבתה באמרו: "אלה מועדי ה' מקראי קודש אשר

תקראו אותם במועדם" הוא מקור שני מחזורי הזמן המכונים את הבריאה ואת הקודש, את הגלוי לעין ואת הסמוי מן העין. הזמן הנראה לעין הנגלה במחזורים הנצחיים של הזריחה והשקיעה, ארבע עונות השנה, ימי השוויון של האביב והסתיו והימים הארוך והקצר המציינים את ראשית הקיץ וראשית החורף, מכונה 'עתים' ו'קצים' בחיי היום יום, ומכונה 'מרכבות השמים' בספרות הכהנית. (ראו ספר חנוך א', פרקים ע"ב-פ"ב; הספרים החיצוניים, מהדורת אברהם כהנא, ירושלים תש"ל).

הזמן הסמוי מן העין מכונה "מועדי ה'" ו"מועדי דרור" והוא מחולק לחלוקות שביעוניות מחזוריות משביות המכונות שבת, שבעה מועדי ה' מדי שנה בין החודש הראשון לחודש השביעי, שמיטה מדי שבע שנים ויובל מדי שבע שביעיות שנים. ההבדל בין שני מחזורי זמן אלה של הבריאה הנצחית וההשבתה המחזורית, שמקורם אלוהי, נעוץ בכך שהזמן הנראה המשקף את חסדי הבורא הגלומים בחוקי הטבע, סובב במחזוריות נצחית מאז הבריאה, ואיננו תלוי במעשי האדם ועל כן הוא קרוי "מרכבות השמים", ואילו הזמן הנשמע, המהווה את תשתית הצדק והמוסר, מופקד בידי האדם, המשבית את רצף זמן החולין מדי שבעה ימים ומדי שבעה מועדים בכוחו של ציווי שנשמע משמים, ועומד ביסוד הברית בין האל לעמו. עד לחורבן המקדש היו עשרים וארבע משמרות הכהונה המתחלפות מדי שבעה ימים ומשרתות במקדש כ'שומרי משמרת הקודש', מופקדות על הסינכרוניזציה של המחזוריים השביעוניים המקודשים הנשמעים משמים ('מועדי ה'') והמחזוריים הרבעוניים הנצחיים הנראים בשמים ('מרכבות השמים'), כפי שלמדנו ממגילת המשמרות וממגילת המזמורים שנמצאו בין מגילת מדבר יהודה.

באיקונוגרפיה היהודית הזמן הנראה – המתייחס לגרמי השמים הנעים במחזוריות נצחית תקופתית מאז הבריאה ב"מרכבות השמים" (חנוך א', ע"ג 5) ומעידים על חסדו של הבורא – מיוצג בגלגל המזלות, בארבע התקופות ובמרכבת השמש המציינים את החלוקות הרבעוניות והתריסריות הנצחיות, המתייחסות לארבע תקופות ושנים עשר מזלות ואת השמש המצויה בבסיס חישוב הלוח השמשי של השבתות. ואילו הזמן הנשמע – המתייחס לציווי האלוהי המשבית במחזוריות שביעונית של מועדי דרור את השעבוד לחולין ואת הכפיפות לטבע – מצוין במנורת שבעת הקנים שהיא זכר למנורה שעמדה במקדש. בתיאור מנורת המקדש אומר יוסף בן מתתיהו: "מספר הקנים היה שבעה לכבוד שבעת ימי השבוע אשר ליהודים" (תולדות מלחמת היהודים, ספר ז', ה'; מהדורת יעקב נפתלי שמחוני, 1975, עמ' 383-384) ומשמעות הדברים מתחווה מן העובדה שלאורך אלפי שנים לאיש מלבד בני ישראל לא הייתה מחזוריות שביעונית משביתת, או חלוקה לימי חול וימי שבת.

המונותאיזם היהודי מתייחד בעמדת המוצא הטוענת שהאל הוא מקור הזמן והזמן הוא אלוהי, נצחי ומחזורי, רציף ודו כיווני והוא המתת האלוהית הניתנת לכל באי עולם בחלקה הנראה בחוקי הטבע מאז הבריאה, ומופקדת בידי בני ישראל בחלקה הנשמע בברית, במצווה ובחוק. הזמן הנראה הוא הזמן הנצחי השופע כל העת, המכונה 'מרכבות השמים' המתחדשות בחסדי הבורא במחזוריים רבעוניים ותריסריים הפועלים בשווה בעולם כולו ברציפות נצחית של מחזורי העונות והמזלות מאז הבריאה. הזמן הנשמע הוא הזמן המשבית של 'מועדי דרור' הנודעים בציווי אלוהי משמים ונשמרים בברית ובחוק בידי בני ישראל במקצב שביעוני הקובע את מחזור חיי היום יום במעגל השנה במשך אלפי שנים, ומעצב את הזיכרון ההיסטורי ואת אושיות הקדושה והתרבות בזיקה ליום השביעי ולשבעת מועדי ה'.

המילה זמן איננה נזכרת בחומש שכן זמן הוא מושג ערטילאי נטול שייכות ואילו המונותאיזם המקראי מבטא השקפת עולם שבה רצף הזמן הטבעי המכונן את הבריאה מאז בריאת המאורות הוא חסד אלוהים לברואיו, הנמנה בעתים וקצים, ימים ותקופות, במחזורי פריון ויבולים, מאז נברא העולם, ורצף הזמן המשבית המציינ מחזורי חירות ודרור, הוא חובה קדושה המתנה את הקדושה והצדק, המוטלת על שומרי הברית במועדי ה'. המילה העברית העתיקה המציינת את מושג הזמן היא מועד המתייחסת לזמן מקודש ומשבית המנציח חירות ודרור שמקורו בציווי משמים הפונה לעדה ולציבור המעידים עליו במעגל חיייהם. סיפור הזמן האלוהי המשבית או סיפור הזמן היהודי, מתקיים במרחב היסטורי-מיתי מקודש המתחיל ביציאת מצרים, בספר שמות שנזכרת בו לראשונה המילה עם ביחס לבני ישראל וזכר בו רעיון החירות האלוהית לעומת השעבוד האנושי.

החודש שבו חל סיום השעבוד והחודש שבו מתחילה החירות ביציאת מצרים, הוא הרגע שבו מתחיל הזמן היהודי כזמן היסטורי של עם שזהותו קשורה לאל אחד. בספר שמות בפרק י"ב 2 בסיכום סיפור יציאת מצרים והמעבר מעבודת לחירות, נאמר בשם האל הקובע את לוח השנה ואת מחזורי הזמן, המוציא מבית עבדים והופך את המשועבדים לבני חורין: "החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחודשי השנה" ובפרק י"ג 4 נאמר: "היום אתם יוצאים בחודש האביב". על פי הסדר המקראי החדש הראשון בלוח היהודי הוא חודש ניסן, חודש האביב, שבו התרחשה יציאת מצרים, ועל פי לוח השנה היהודי העתיק, הוא החודש שבו מתחילה השנה, ובו נברא העולם, שכן הוא זה המציינ את המעבר המכריע מתווה לבריאה ומשעבוד לחירות. כדי לזכור מעבר זה, שמהותו היא החלפת שיעבוד ואי צדק אנושי בחירות וצדק אלוהיים, או החלפת חיים שאין בהם מקצב ומחזור או ריבונות על הזמן, לחיים שיש בהם מחזוריות קצובה מקודשת של חול וקודש, עבודה ושבתה, בתוקפו של

בעת העתיקה היו גבוהים מאד בכל החברות החקלאיות שנשענו על עבודת ידניים, ובכל החברות העירוניות שנשענו על עבודת פרך, על כיבוש ותפיסת שבויי מלחמה שנמכרו לעבדים, מעצימה את ייחודו של רעיון השבת ואת השלכותיו בתחומי הצדק החירות והשוויון.

בשירות עולת השבת שנמצאו בקומראן ובמצדה מגדירים המחברים האנונימיים שכתבו באלף הראשון לפני הספירה, את מהות הקדושה הקשורה במחזורי השבתה המצויים משמים, לכבודם הם משוררים את שירי עולת השבת: "רוחי דעת אמת וצדק בקודש קודשים, צורות אלוהים חיים צורי רוחות מאירים". Carol Newsom, *Songs of the Sabbath Sacrifice*, Atlanta) (1985, p. 293) במרחק אלפי שנים אלברט איינשטיין (1879-1955) שהיה מגדולי ההומניסטים במאה העשרים, ומגדולי יוצרי הדעת, שוחרי האמת והצדק, ערך פאראפרזה על רעיונות היסוד של המונותאיזם המקראי שהשתקפו בדברי כוהני בית צדוק המצוטטים לעיל. איינשטיין שלא הכיר משפט זה על הדעת האמת והצדק שנמצא במגילות מדבר יהודה ולא ידע על הקשר העמוק בין מועדי ה' למועדי דרוך שהפכו עבדים לבני חורין, ירד לעומקו של החזון המונותאיסטי כאשר כתב:

שאיפה לחקירה לשמה, אהבת הצדק עד כדי קנאות ושאיפה לעצמאות אישית - אלה הם יסודות המסורת של העם היהודי, שהולידו בי את הרגש, ששייכותי לעם זה היא לי מתנת הגורל... כל זמן שאנו נשארים עבדים נאמנים לאמת, לצדק ולחירות, לא זו בלבד שנחיה כעם העתיק מכל העמים, אלא גם נוסיף כבעבר ליצור על ידי עבודה פוריה ערכים, שיסייעו לתיקון האנושות (מאיר הלל הבן שמאי, איינשטיין, אלברט, האנציקלופדיה העברית, כרך שני, תשי"א, עמ' 995).

ציווי אלוהי, מצווה התורה על שבועה של חירות ועל מחזורי זמן משביתים בסדר שביעוני המכונים מועדי ה' מקראי קודש. הזמן היהודי מחולק לשיעויות המנציחות את השביתה משעבוד, במחזוריות שביעונית שנתית ובמחזוריות שביעונית רבישנתית. השנה מתחלקת לשבתות מדי שבעה ימים, לשבעת מועדי ה' בשבעת החודשים הראשונים של השנה (ויקרא כ"ג 1-44) והזמן ההיסטורי הרבישנתי מתחלק לשמיטות מדי שבע שנים וליובילים מדי שבע שביעיות שנים. (ויקרא כ"ה 1-14). כל אחד ממחזורי זמן אלה מבטא השבתה מפעילות יוצרת וויתור על שיעבוד לעבודה ועל עשיית רווחים, בשמו של רעיון החירות, הצדק והשוויון.

השבת המוגדרת כאמור כ"שבת שבתון מקראי קודש כל מלאכה לא תעשו" (ויקרא כ"ג 3) היא הבסיס לזמן היהודי ההיסטורי, שכן היא יחידת זמן שביעונית התלויה בציווי אלוהי, בספירה, במניין ובעדות. אין היא נראית בעין ואין היא מתחייבת מתמורות הטבע, אלא היא קיימת רק למשמע אוזן כעדות משמים על מחזוריות מקודשת והיא קיימת בתודעה האנושית משעה שהיא כתובה על ספר ומעידה על זיכרון ועל ברית. היא נשמרת משעה שמתקיים מניין רצוף של שביעיות ימים, הנשמר בידי עדה זוכרת המחויבת למחזורי שבתה צדק וחירות של מקראי קודש.

בלוח העתיק המשקף את קדושת הזמן ואת הציווי האלוהי המכריע לגביו, לוח הנרמז בתורה ומפורט בספר חנוך, ספר היובלים, מגילת המזמורים, מקצת מעשי התורה, ספר נוח, ובשירות עולת השבת, שנמצאו בין מגילות מדבר יהודה, בכל שנה שהחלה בא' ניסן ביום רביעי יום בריאת המאורות, היה מספר ימים קבוע 364 ובכל שנה היו 52 שבתות, שמועדן קבוע. צירופם של ימי מועד אלה של שבעת מועדי ה' העולה 18 ימים (בניכוי שבתות) למספר שבתות השנה 52 (7=364=52) מעלה שבעים ימים. מנורת המקדש בת שבעת הקנים ושבעים החלקים לדבריו של יוסף בן מתתיהו הייתה זיכרון סמלי מוחשי לסדר שביעוני מקודש זה, על מחזורי השבועיים, המועדיים, והשנתיים. (קדמוניות היהודים, ספר שלישי, 182; מהדורת אברהם שליט, ירושלים 1997, עמ' 92)

העם היהודי היה העם היחיד בעת העתיקה, שזכה לשבעים ימי חירות מדי שנה, בתוקפו של ציווי אלוהי, שכן ימי "מועדי ה' מקראי קודש" היו אסורים בכל מלאכה על כלל הציבור כמפורט בחומש. מחזוריות שביעונית זו שהיא מהות הקדושה האלוהית במחשבה המונותאיסטית, המשיכה במחזורי השמיטות והיובילים מדי שבע שנים ומדי שבע שביעיות שנים, כשבכל אחד ממחזורי שביעוניים אלה גדל הויתור על הריבונות האנושית לטובת רעיונות של צדק שוויון וחירות. (השמיטה והיובל כרוכים גם בשחרור עבדים ושחרור אדמות). העובדה ששיעורי השעבוד